

ALFRED FIGUERAS: UNA VIDA NÒMADA, UNA OBRA FERMA

Assumpta Sala i Esquiús

Exposició retrospectiva de l'obra del pintor ALFRED FIGUERAS (1898-1980), organitzada per la Generalitat de Catalunya, al Palau Moja de Barcelona, del dia 14 d'abril al 26 de maig de 1993.

La comissària de l'exposició ha elaborat aquest article, per tal de donar a conèixer l'obra del pintor de Sant Fruitós de Bages, molt apreciat més enllà de les nostres fronteres i sovint oblidat al seu propi país.

L'autora situa l'obra del pintor en el context artístic de l'època i exposa els trets fonamentals del seu art. Reivindica l'artista com un dels pintors catalans veritablement importants de l'art del segle XX.

ELS ORÍGENS

L'exposició retrospectiva de l'obra del pintor Alfred Figueras, que ha organitzat la Generalitat de Catalunya, ha posat novament d'actualitat aquesta figura singular de la pintura catalana. Figueras havia nascut a Sant Fruitós de Bages l'any 1898, i vivia a Barcelona des dels 14 anys. Els seus pares tenien una botiga de queviures. Quan ingressà a Llotja l'any 1917, a Catalunya succeïren importants canvis socio-polítics. En un pla estrictament artístic, un conjunt de fets, marquen el començament d'una nova etapa: Torres

Garcia publica *Art Evolució*, es produeix l'Exposició d'Art Francès al Palau de Belles Arts de Barcelona, que tantes polèmiques generà, i que tant va influir en la pintura catalana de l'època, es constitueixen grups de formació noucentista amb desig d'evolució: *Els Evolucionistes* (1917), *L'Agrupació Courbet* (1918), *Nou Ambient* (1919) etc. Aquests grups s'aferraven a l'estructuralisme de Cézanne, tot aplicant una paleta de colors terres, ocres, grisos i introduïen nous temes socials, com barraques, suburbis, etc. Aquests grups convivia amb l'avantguardisme, Figueras se sentí plenament identifi-

Alfred Figueras (1970).

cat amb els primers. Francesc Labarta fou el seu professor, com ho havia estat dels *Evolucionistes*, grup que Figueras seguia amb interès. Sensible a la inquietud d'aquella època, l'any 1921 participà activament en la formació de *L'Agrupació Noucentista*, juntament amb els artistes Lluís Arnau, Ramon Carbonell, Ernest Ferrer, Joan Sordé, Rafael Tona i Joan Vicens, i es presentà a les Galeries Dalmau, com també ho havien fet els grups anteriors. Figueras es donà a conèixer en l'exposició col·lectiva de l'any 1924 a *El Camerín*, i sobresortí en totes les crítiques. Carles Capdevila digué «*En Figueras es presenta carregat de simpatia i de qualitats. La seva pintura té l'atractiu de les coses espontànies, distingides de natural i sobretot clares de concepte, malgrat la complexitat de visió i la perspicàcia qualitativa que revelen. La trama de la seva tècnica ferma i lleugera alhora, acusa un instint sorprenent*».¹ Uns dies més tard, Folch i Torres, al·ludia a la mateixa mostra de l'Agrupació Noucentista amb aquests termes: «*Aquest aplec de joves [...] ens ha ofert enguany una novetat. Aquesta és l'aparició d'un home verament dotat per la pintura. Aquest home nou és n'Alfred Figueras. Creiem que pot esperar-se molt d'ell si la facilitat no se l'endú*».² Avui podem

afirmar que la «*facilitat no se l'endugué*». Pintava esforçadament malgrat l'aparença espontaneïtat d'alguns quadres. Aquestes crítiques van fer decidir al pintor a dedicar-se exclusivament a l'art.

DE PARÍS A ALGER

Viatjà a París. A partir d'aquest moment Figueras respon al clixé de nòmada. Per motius polítics va viure a Alger durant cinc anys. Allà va descobrir una nova dimensió estètica del mediterranisme, que va fer que en quedés captivat per sempre més. Els temes algerians són tractats sense exotismes gratuïts: presenta aquell món en la seva vida quotidiana. Van ésser anys de molta activitat artística i de relacions humanes. Va conèixer Fujita, Albert Marquet. Fou per aquesta època quan conegué Le Corbusier. Nasqué una prolongada amistat: anaven junts a pintar a la Casbah, freqüentaven els mateixos llocs, sortien a passejar, discutien llargament sobre qüestions d'art. També, Le Corbusier dissenyà el plànol de la casa que vers l'any 1934 el pintor es va fer construir a Sant Fruitós de Bages. Del projecte originari, avui només en queda l'estructura interna de l'edifici, a causa de les alteracions posteriors, però també

de l'adaptació que ja va fer-ne el mateix Alfred Figueras per protegir-se dels freds hiverns del Bages.

Alfred Figueras començà a Alger una activitat pedagògica paral·lela a la seva producció pictòrica, que cristal·litzà en la fundació de «*L'Académie Arts*» conjuntament amb l'escultor Rafael Tona. Aquesta Acadèmia a més d'aules de treball amb models vius, disposava de sales de reunions i conferències i s'hi organitzaven concursos artístics. Es convertí en un lloc obligat de tots els cercles artístics i intel·lectuals de la ciutat. És aquí on Figueras es féu amic de l'escriptor Gabriel Audisio, del jove Albert Camus, de Thomas Rouault —nebot del pintor. L'Acadèmia adoptà un model nou i modern d'ensenyament, que procurava deixar emergir les aptituds naturals de cada alumne, sense imposar-los els esquemes rutinaris de la tradició acadèmica. De l'«*Académie Arts*» van sortir-ne artistes de gran vàlua, com Chevaux, Cauvy, Henche, Loze, de Maisonneul, Bernasconi, de Belleville, Varnier... Cal dir que la majoria dels seus alumnes van obtenir després, la borsa d'estudis artístics del Govern General d'Algèria.

A través de l'Acadèmia, Figueras va desplegar una gran tasca cultural a Alger. Per això, el 1930, fou cridat a prendre part activa en la

«Plaça Vella d'Arles» (1929). Oli/tela 72 x 72. Col. Museu de Manresa.

«Jugadors de cartes» (1933). Oli/tela 97 x 96. Col·lecció particular.

creació del *Cercle des Arts*, una associació d'artistes independents d'Àfrica del Nord. El podem veure també en ambients més oficials, i per exemple el mateix 1930, apareix en revistes d'actualitat integrant el grup d'acompanyants del president de la República, Gaston Doumergue, en les festes del Centenari d'Algèria francesa. A Alger conegué l'Alba Valls, nascuda a l'any 1911 a Sant Feliu de Guíxols, des de la seva infància, vivia amb la família a Algèria i el 1928 esdevingué la seva muller.

A Alger, Figueras celebrà nombroses exposicions individuals i col·lectives que sempre van tenir-hi òptima acollida, tant de crítica com de vendes. La premsa local seguia amb interès la trajectoria del pintor, i referí puntualment les activitats que l'afectaven o que es produïen entorn seu. Marc Michel, redactor de la revista mensual *Notre Rive*, li dedicà un article on digué que «*Figueras est devenu un Algérien accompli. Nous le considérons comme nôtre, à la seule façon dont il a compris ses Paysages d'Alger et de la banlieue [...]. Il faut voir les tableaux de Figueras pour se rendre compte de la force et de l'originalité de son pinceau [...]*»³

Edmond Brua manifestà que «*on l'a senti dans toute l'oeuvre ultérieure de Figueras soit qu'il ait peint des aspects d'Alger: rues, Port, Casbah, soit qu'il ait demandé aux villages kabyles le secret de leur émouvante structure ou qu'il ait cherché sur des visages de femmes cousant à la fenêtre, le double reflet de la vie du dehors et de la préoccupation intérieure.*»⁴

El mes d'abril de 1930 presentà obra seva a Orà per primera vegada. J.B Vincent digué «*Figueras a fait montre de qualités autres, mais essentielles: solidité, grâce, vérité dans les mouvements, harmonie. Là il recueillera tous les suffrages d'un public éclairé...*» En els seus quadres «*s'éloigne assez de l'habituelle manière de ses confrères. Il y situe dans une ombre dense des personnages pittoresquement campés et s'y ingénie à de justes et de belles notations de teintes sur les vieux murs éclairés d'en haut, très haut, par une lumière*

restée comme suspendue aux décrochements des étages supérieurs des maisons. Il fait preuve là encore d'une vision assez personnelle.»⁵

En aquesta Ciutat se succeïren d'altres exposicions. El 1932 Roland Simon digué: «*J'ai été frappé par l'originalité puissante de ses peintures, qui manifestent un tempérament fortement accentué. [...]. Les tableaux de Figueras pensent, et nous donnent des sensations senties et contenues par une pensée que les coordonne et les traduit.*»⁶ I Le Flagorneur, el 1934: «*tout est peint avec un parti-pris visible, évident d'ôter tout tape-à-l'oeil, et de vouloir ignorer ce qui peut flatter l'acheteur [...]. Figueras arrive à donner à l'ensemble de sa peinture une impression de force et, pour tout dire, d'Art, de grand Art remarquable.*»⁷

El 1929 presentà una exposició a les Galeries Laietanes de Barcelona. Figueras no vingué, encara hi havia la Dictadura. El seu nom tornà a l'actualitat crítica. Comentaris elogiosos per part de Carles Soldevila a D'Ací D'Allà, Rafael Benet a La Veu de Catalunya. Joan Sacs, va escriure a La Publicitat que l'art de Figueras «*ha passat pel meridià de Cézanne amb una sensibilitat prou permeable per a fer del nou pintor un dels més conscients entre la plèiade de cezannians.*»⁸

Efectivament, en aquesta etapa artística del pintor la lliçó de Cézanne hi és més present i explícita, i es resol en una pintura densa, vigorosament estructurada, lligada i compacta. La seva factura és sòlida i segura. Dels «*fauves*», aprengué el principi d'autonomia del color i a treballar amb taques independents, però renuncià als tons més purs, més saturats. Aplicava una paleta sobria, composta de terres molt càlides, marrons, ocre i verds foscos. La seva pintura s'havia transformat en un arabesc sensible i en un joc separat de taques, sorprenent i atractiu.

RETORN A CATALUNYA I GUERRA CIVIL

Quan fou abolida la Dictadura de Primo de Rivera i es proclamà la República, Alfred Figueras tornà a

Catalunya. Tanmateix, de seguida alternà la seva residència de Barcelona amb Sant Fruitós, Eivissa i Algèria: Alger ja formaria part per sempre més del seu món. D'altra banda, el seu nomadisme mediterrani el féu viatjar a Mallorca i a la Costa de Provença. Novament viatjà a París. Incansable rodamón però també home profundament arrelat a la seva terra, mai no deixà de prendre part en les manifestacions artístiques i culturals del seu país malgrat que se'n trobés lluny. Precisament, l'any del seu retorn a Catalunya, el 1930, s'inaugurà a Manresa la primera «Exposició d'Artistes de Manresa i Comarca». Figueras hi participà amb tres teles que foren considerades «obres cabdals de l'Exposició»⁹. El premi de l'Exposició consistia en l'adquisició d'una obra, que va ser «*Plaça Vella d'Arles*» de Figueras, que actualment es troba al Museu de Manresa.

El seu nom sobresortí sempre en el favor de l'ambient artístic local, que el considerava un dels pintors més valuosos. L'any següent, en la nova edició de l'exposició, Amat i Piniella deia que calia «*acreditar el pintor i col·locar-lo en l'èlite de la pintura catalana.*»¹⁰ També esmenten a part les teles de Figueras com «*les més meritosos del concurs*»¹¹

Aquesta activitat artística quedà estroncada per la tragèdia de la guerra. A finals de 1936, es reclougé en el seu poble natal amb la seva família.

La repressió i la inacabable dictadura que van seguir la guerra van afectar profundament Alfred Figueras, un home de diàfanes conviccions catalanistes i liberals.

Durant l'etapa de postguerra, la seva presència en els cercles artístics fou més aviat escassa.

Hem d'esperar l'any 1944-45 per veure reeixir Figueras. S'instal·là a Barcelona amb la seva família que alternà amb estades al seu poble natal. De la seva visió directa del seu entorn van néixer unes escenes plenes de vida. Representà el paisatge rural del seu Bages, els pagesos treballant la terra, els seus fills llegint, descansant, dormint...

En resultà un treball d'un domini tècnic indiscutible, que exposà a Barcelona el 1945, a les «Galeries

Reig». La mostra fou organitzada per l'Institut Francès i presentada pel seu director Pierre Deffontaines.

La represa de Figueras fou celebrada amb una òptima acollida. Aquestes dues exposicions van merèixer comentaris elogiosos de part dels crítics. J. Teixidor a *Destino*, Manuel Rosselló digué que tots els elements de la seva pintura es conjuminen per fer de la seva personalitat pictòrica, un artista «*del todo independiente en los límites de nuestra pintura actual*». ¹² Joan Cortés, a *Liceo* diu que l'obra de Figueras «*le señalan con el patente estigma del pintor nato [...]*» Acaba dient que no caldria fer cap tipus de consideracions sobre tendències i escoles, quan per damunt de tot hi ha «*una verdadera sustancia pictórica, y ésta es innegable en los lienzos, apuntes, esbozos y dibujos que salen de sus manos*». ¹³

D'altra banda, en aquesta etapa de consolidació del seu art, l'exposició de les «Galeries Reig», permetia apreciar una sensible evolució en els trets fonamentals del pintor. Continua la seva preocupació constructiva, característica del seu estil i

present en tota la seva obra, però la independència del seu grafisme i les taques de color dels seus primers quadres hi són aquí menys patents. Apunta a una major varietat cromàtica, a través del gust pel tractament de la matèria pictòrica, que a més dels bruns, terres, i ocres habituals, fa aparèixer blancs, blaus i verds profunds. Els elements linials i cromàtics es fusionen.

Amb el patrocini de l'Institut Francès de Barcelona i l'impuls del seu director Pierre Deffontaines, Alfred Figueras, Bernard Sanjuán, Charles Collet, Xavier Valls i Josep M. de Sucre, crearen el «Cercle Maillol» l'any 1946 que tant influí en la plàstica de Catalunya. Més tard Figueras en fou president.

Quan s'obrí el pas per la frontera francesa, Alfred Figueras sojornà una temporada a París, i després a Marsella.

«IMAGES D'ALGER»

El 1947 tornà a Alger. Li donaren la benvinguda coneguts crítics d'art. Edmond Brua, declarà a *Alger Soir*

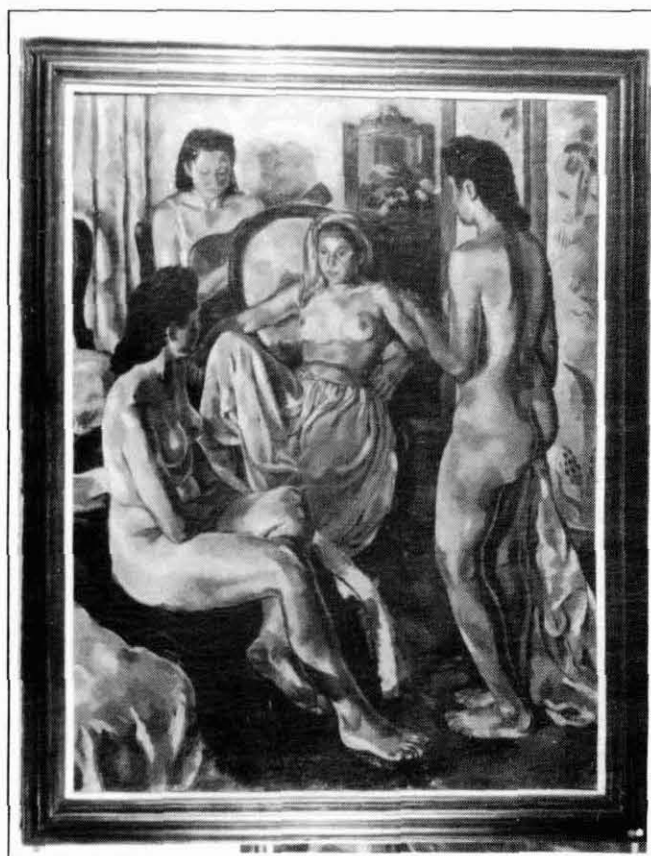
que «*després de deu anys de llum la seva absència representà deu anys d'ombra*». ¹⁴

A Alger Figueras treballà intensament en una idea que ja tenia madurada i clarament definida: editar una sèrie de gravats evocadors de la seva experiència algeriana. Els titulà «*Images d'Alger*», i componen un àlbum de 20 aigua-forts, editat el 30 de juny de 1948 sota el padrinatge del Govern General d'Algèria ¹⁵. Hi representà les seves impressions directes del país, però associades a extractes dels llibres «*Amyntas*» i «*Nourritures terretres*» (editat per Edicions Gallimard el 1917) de l'escriptor André Gide, al qual feia just un any que s'havia concedit el Premi Nobel de literatura. L'Alger que Gide evocava amb paraules precises, Figueras el traduí en dibuixos d'una força equivalent i en perfecta simbiosi. La delicadesa d'aquests dibuixos concorda exactament amb el lirisme refinat i l'estil pur i transparent de Gide.

Cada full de l'àlbum és encapçalat per les frases de Gide que Figueras havia seleccionat acuradament, com a reflex de les seves pròpies

«Noia de les trenes» (1928). Oli/tela 60 x 50. Col·lecció particular.

«Composició amb nus» (1944). Oli/tela 130 x 101. Col. particular.

impressions d'Alger. I enfront de cada text, el pintor disposà les imatges que li suggeria. Representà l'Alger real que tan intensament coneixia, sense folklorismes de cap mena, sintetitzat amb el traç exacte de la seva «poesia»: carrerons escalonats, el pas de la gent, escenes de cafè, jardins i palmerars, terrats que salten des de la casbah fins a un fonal marí erichat de vaixells... al mar comú, el vell Mediterrani. Les «*Images d'Alger*» es resolen amb línies sinuoses, però justes i precises, tenen un dibuix-desdibuix d'arabesc equilibrat, un traç oportú alhora fluent i meditat.

En cap moment de la llarga elaboració del l'àlbum, Figueras no consultà ni demanà permís a André Gide ni al seu editor Gallimard. Tanmateix, un cop enllestida l'obra, anà a França i presentà les «*Images d'Alger*» a Gide, que aleshores tenia 80 anys i una salut molt delicada. Malgrat això, l'escriptor li respongué amb unes lletres d'emocionat elogi:

«Cher Alfred Figueras,

Votre admirable album est venu me surprendre hier soir et je reste dans l'émerveillement. C'est une réussite parfaite. Et quelle satisfaction durable m'apporte, comme une récompense, l'écho plastique de l'émotion qui dictait naguère ces phrases de mes «Nourritures» et de mon «Amynthas»! «Merci de tout coeur pour cette réconfortante joie

que je vous dois. Si souffrant et fatigué que je sois, je me sens tout ranimé par elle».

Foren nombrosos els personatges relacionats amb les arts i la literatura francesa que van deixar constància de les «*Images d'Alger*» de Figueras. Per exemple Raoul Dufy, el qual li dedicà unes línies:

«On ne peut mieux exprimer la lumière méditerranéenne et le pittoresque d'Alger que ne l'a fait le peintre Figueras par l'arabesque de ses dessins.

Les bibliophiles prendront un grand plaisir à l'ensemble de ses eaux fortes qu'accompagnent avec bonheur les proses d'André Gide.

O Jean Cocteau que es dirigí a Figueras amb aquestes paraules:

«Cher Figueras,

Gide a raison d'être enchanté (dans le vrai sens du terme). C'est votre ligne intérieure qui coule de votre main et donne sa force à des prétextes. Les prétextes en profitent et se mettent à revivre pour notre joie.

Al seu amic Le Corbusier, els gravats li evocaren vells records de l'època en què van coincidir a Alger:

« Mon cher Figueras,

Vous m'avez montré votre livre sur Alger. Tout y est sourire et gentillesse, charme et douceur. Les lignes des femmes drapées et voilées, des hommes aux lourdes robes, des petits garçons encore ravissants, celles des maisons, des portes, des

escaliers, des rues, des mosquées, de la mer, des danses du port, celles des palmiers, des eucalyptus y sont toutes sinueuses, ondulantes, sans dureté ni méchanceté, ni fatalité. Vous êtes un heureux homme à ne subir que la douceur des choses!

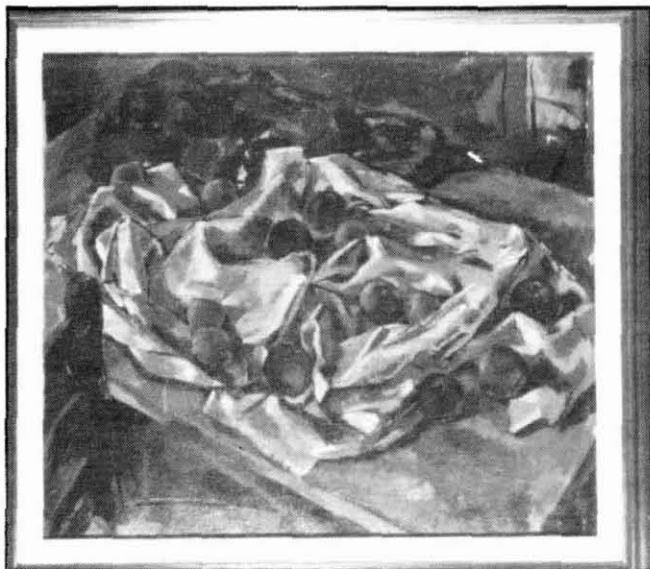
Nous avons parcouru ensemble, en ce temps, les mêmes sites, assisté aux mêmes spectacles [...]

Les «*Images d'Alger*» van tenir una extraordinària difusió: Catalunya, França, Algèria, Marroc... En van parlar moltes publicacions, algunes de renom: *Destino*, *Ariel*, *Diario Manresa*, *Diario Barcelona*, *Arts*, *Alger Soir*, *l'Echo d'Alger*, *l'Algérie*, *l'Echo d'Oran*, *La Vigie*, *Petit Marocain*... i molts Museus i Biblioteques van adquirir-ne exemplars. Les «*Images d'Alger*» van ésser una obra clau en la seva vida artística. A més, el 1949 el Govern Francès va condecorar Alfred Figueras amb les Palmes Acadèmiques. Figueras esdevingué català a l'Alger i algerí a Catalunya. Com digué Philippe Rebeyrol, «*Vous avez droit au titre de «Figueras l'Algérien»: c'est un adjectif de victoire, comme il y a Scipion l'Africain.*

Figueras passà l'any 1950 al Marroc convidat pel Govern xerifià. En mostrà aspectes variats de la vida quotidiana, que tan bé coneixia. No hi ha cap concessió a l'ornament inútil, cap pinzellada no hi és sobrerera o gratuïta. Aquest moment de la seva producció esdevé l'etapa de plenitud

«Berenar a Sant Fruitós» (1949). Oli/tela 113 x 121. Col. particular.

«Natura morta amb pomes i drap blanc» (1945). Oli/tela 66 x 77. Col.lecció particular.

artística, són obres d'una esplèndida maduresa. El seu estructuralisme inicial s'alleugereix considerablement. La composició apareix robusta, i és afinadíssima la seva percepció lumínica i de l'espai. La seva paleta també s'enriqueix: ara sorgeixen més gammes de verds—d'una gran exuberància tropical—, així com de blaus diàfans, a través d'una pasta ampla per a descriure la lluminosa bellesa del Mediterrani.

Novament a Barcelona, el 1952 presentà dues exposicions. A partir d'ara, el seu tema principal seran paisatges, temes urbans i natures mortes. Més rarament es dedicà a les figures.

A més dels indrets que hem indicat, viatjà per l'Estat Espanyol—Toledo, Salamanca, Segòvia, Valladolid...—i recorregué molts d'altres països: Suècia (1959), Índia (1965), Tailandia (1966)... Etern vianant, sempre a la recerca de nous paisatges, de nous horitzons, de nous mitjans d'expressió, Alfred Figueras no abandonà mai el seu treball silenciós i exigent.

Tornà sempre al «seu» món, el Mediterrani, fos Barcelona, o Almeria, Provença, Eivissa, Algèria, el Marroc, Grècia... evocant en la seva

obra, la llum i el color tan peculiars d'aquesta terra, explorant les formes i l'estructura dels seus paisatges, copsant la seva gent. Aquest pintor del Bages, va sintetitzar l'esperit del mediterranisme sencer, l'Europa a Àfrica.

Després d'aquests anys de treball silenciós, Figueras s'incorporà a la Sala Parés l'any 1970, on tornà a exposar el 1973 i 1977. En aquesta darrera etapa la pintura de Figueras, manifesta un important aclariment general de la paleta, una major fusió dels tons i uns contrastos molt rebaixats. La construcció del quadre resulta ara considerablement més lleugera i depurada, fins arribar a la màxima simplificació.

La pintura de Figueras es desplega al llarg dels anys amb enorme continuïtat, sense alts i baixos importants. S'establí sempre en una línia pictòrica homogènia, arrelada en els mestres francesos contemporanis, sobretot en el rigor i l'ordre cézannians.

Alfred Figueras pintà fins els últims anys de la seva vida. Morí a Barcelona l'any 1980.

Aquesta mostra ha volgut donar a conèixer les diferents etapes creatives del pintor. La majoria de les

obres exhibides pertanyen a col·leccions privades i algunes peces s'exhibeixen per primera vegada a Catalunya. Cal recuperar el nom d'Alfred Figueras com un dels artistes importants de la història de la pintura catalana del segle XX.

NOTES

- 1- CAPDEVILA, Carles. «Saló Noucentista», La Publicitat, Any XLVI, N° 15.719 (Barcelona, 16-5-24).
- 2- FOLCH I TORRES, Joaquim. «El 'Saló Noucentista'» a 'El Camerín' «Gasetta de les Arts», Any I, N° 2 (Barcelona, 1-6-1924) p. 4.
- 3- MICHEL, Marc. «A. Figueras», Notre Rive Grand Magazine de l'Afrique du Nord, (Alger, Febrer 1929) p. 34.
- 4- BRUA, Edmond. «Alfred Figueras», Nouveauté, (Alger, 1-1-1931) ps. 8-11.
- 5- VINCENT, J.B. «Peinture Moderne. Exposition Figueras», Oran Littéraire et Artistique, (Orán, 1930).
- 6- SIMON, Rolland. Exposition Alfred Figueras dans le Hall du Continental, Oran Matin (Orán, 1932).
- 7- LE FLAGORNEUR. «Figueras chez Marica Allée», La quinzaine Oranaise, (Orán, 1934)
- 8- SACS, Joan. «Alfred Figueras, Bosch Roger i el Fauvisme», La Publicitat, Any LI, N° 17.337 (Barcelona, 1-11-1929) p. 6.
- 9- «L'Exposició d'artistes manresans, El Pla de Bages, Any XXVII, N° 8034, (Manresa, 23-9-1930).
- 10- AMAT I PINIELLA, J. «L'Exposició d'Artistes Manresans», El Dia, Any III, N° 518 (Manresa, 14-9-1931) p. 1.
- 11- «L'Exposició de Pintures. Notes de la Comissió de Cultura», El Pla de Bages, Any XXVII, N° 8326 (Manresa, 29-9-1931) p. 3.
- 12- ROSSELLÓ, Manuel. «Figueras en Galeries Reig», Diario de Barcelona, (Barcelona, 19-5-1945).
- 13- CORTÉS, Juan. «Pintura. Alfredo Figueras», Liceo, Any III, N° 14, (setembre, 1946).
- 14- BRUA, Edmond, Alger Soir, «Dix ans de lumière, dix ans d'ombre et nous avons revu Alfred Figueras», (Alger, 10-4-1947).
- 15- L'àlbum «Images d'Alger» es va imprimir sobre paper Royal Annam, fabricat expressament per a aquesta edició per La Gelidense, S.A. Ho imprimí Ramon Torra, S en C, a Manresa.

Els aigüesforts van ésser tirats per F. Mélich a Barcelona, sota la direcció de Edouard Chomot.

Assumpta Sala i Esquius

Llicenciada en Història de l'Art per la Universitat de Barcelona

«Dona a la llotja»
(1950). Oli/tela
74 x 60.
Col·lecció particular.